

Néhány szó a' socialismusról.

Olvastatott a' m. academia' heti ülésében, dec. 19. 1842.

Svave mari magno, turbantibus aequora ventis,
Ex terra magnum alterius spectare laborem.

Lucretius.

„**H**a azonban a' honi műszorgalom' elevenítése iránt ébredett buzgalom, 's a' felebb kifejtett nem épen remény nélküli conjuncturák' daczára, Magyarország' sorsa az volna, hogy jövődőben is a' kereskedő és ipariüző nemzetek' sorában alárendelt polczot foglaljon el; még azon kérdésünk maradna, ha valljon az ipar és kereskedés' igen nagy virágzása csupán jólétnek, 's nem nyomornak 's romlásnak is csiráit hordja-e magában? — A' jelennel hadd kérkedjenek 's magas állásukról hadd nézzenek le minket szánakozólag a' nyugatnak dús gyártó 's kereskedő nemzetei, de a' jövődőben nincs okuk magukat elbizniok, a' Nemesis e' dölyfért súlyos adósságot találna tőlök behajtani! Való, hogy nálunk az ipar' emelkedésének legtöbb föltételei hiányzanak, nálunk a' dolgozó osztály még nem bir minden őt illető political és socialis jogokkal, de viszont biztosítva van legalább existenciája 's hazánk ment, 's remélhető, hogy még sokáig ment fog maradni a' proletariatusnak, 's az ezt nyomon követő pauperismusnak rákfenéjétől, mely Európa' nyugati statusai' jólétének gyökerét rágja. Előre látható, hogy ezekben elébb uróbb zivatarnak kell kitörni, melynek első jelei már Anglia' gyármunkásainak lázongásaiban mutatkoznak. Harcz fog támadni a' lakosok' külön osztályai közt, nem, mint eddig, political jogokért, engedményekért, nem egy vagy más nyelv' 's nemzetiség' suprematiájáért, hanem szomorúbb, nem-lovagias halálos harc a' mindennapi kenyérért; a' megélhetés,

a' jóllakhatás' jogáért; harez, mely a' polgári társaság' eddigi alapját, a' személyes tulajdont, kérdésbe veendi. A' birtokos és birtoktalan osztályok' különböző érdekeinek méltányos kiegyenlítése, ezen a' jövődre nézve mindeneknél fontosabb társadalmi problema, melynek megoldását socialisták és communisták elméleti úton eddig hiában keresték, végre gyakorlati úton meg fog fejtetni, de drága tapasztalások' árán. Magyarországnak talán, kárpótlásul a' jelen nélkülözésekért, azon szerencse fog jutni, hogy ez idegen tapasztalásokat jókor hasznára fordíthassa, 's az érintett socialis kérdés' megoldását készen találja, mielőtt ez még saját kebelében feltámadna."

Ezeket mondám más helyen, egy német nyelven írt cikkemben, hol hazánk' jóllétének egyéb akadályai között, kereskedési és iparviszonyainak is mostoha állását fejtegetém*). Sokoldalú hátramaradásaink közül pedig, úgy találtam, épen ezen műipari és kereskedési fejletlenségünk az, mely a' dolgok' rendes folyamata mellett legnehezebben volna orvosolható; mert csakugyan alig képzelhetni, miként sikerülhetne hazánkban, annyi nem csak magunkban, de kívülünk is fekvő akadályok mellett, a' századok óta elmulasztottakat egyhamar helyrehozni, és a' nemzetek' iparüzési és kereskedési versenyfutásában a' már annyira előre haladtakat valaha utólni. De ezen versenypálya nem nyúlhat végtelenre, az elébb utóbb egy örvény' széléhez vezet, hol annak, ki oda ért, bár megállapodnia vagy visszafordulnia lehetne, de őt abba mind saját szédelgése, mind vetélytársainak tolongása vajmi könnyen sodorják! Az európai nyugat' nemzetei, melyeknek gazdagságát 's hatalmát gyakran olly irigy szemmel nézzük, közel állanak ez örvényhez. Ez irigylett gazdagság és hatalom' fényes épülete a' tömegek' nyomorúságán és szenvedésein nyugszik (akaratom ellen mi keserű gúny rí ki itt e' szóból), nyomorúságon, mely annál kinzóbb és lázaszóbb, mert közel szomszédai a' bőség, 's a' pázar fényűzés, a' munkás osztály' verítékének 's nélkülözéseinek csábító, de rá nézve tantalusí gyümölcsei**). E' gondolat vigasztaló lehetne a' magyar hazafinak, 's ez joggal magára alkalmazhatná e' tekintetben Lucretiusnak e' cikkely'

*) L. Vierteljahrsschrift aus und für Ungarn 1843. I-tes Heft. Leipzig. G. Wigand.

**) Ki a' dolgozó osztály' állapotával Angol- és Franciaországban részletesen megismerkedni kíván, adatokat bőven talál a' következő munkában: De la misère des classes laborieuses en Angleterre et en France, par Eugène Buret. 2. Vol. úgy szinte különösen a' francia' nép igen nagy többségének nyomorult és aggasztó birtokviszonyaira nézve a' Revue Indépendante sept. és oct. füzetekben, Pierre Leroux' érdekes cikkelyében: De la Ploutocratie ou du gouvernement des riches.

elejébe tűzött szavait, ha ezekben olly önző és érzéketlen káröröm nem fekiüdnek, 's ha olly igen szomorító nem volna minden emberhárra nézve, nem csak az inségnek ama' roppant özszvege, melly civilistiónk' külfénye alatt rejlik, hanem még inkább ama' vészterhes jövőendő, melly az emberfaj' nagy részét várja 's a' polgárisodás' gyomaival együtt annak legnemesebb gyümölcseit is kiirtással fenyegeti.

E' közel veszélynek elháríthatására módokat keresni, egy idő óta sok gondolkodó fő' elmélkedéseinek tárgya lón Angol-, Német-, de leginkább Franciaországban. Tervezeteik és javasataik a' szerint különböznek, a' mint vagy egy, vagy más okban látják a' bajnak kútfejét. Angliában a' dolgozó osztály' szegénysége legszembeötlőbb levén, már azon kiáltó ellentét miatt is, mellyben a' szerencsésb osztályok' gazdagságához áll, ott a' közgazdasági írók már e' század' elején megkísérték okainak kifürkészését 's orvoslási javasataikat. Malthus *) e' nyomorúság' kútfejét egyedül a' szerfeletti népességben keresvén, mellyen szerinte gyökeresen csak a' természet segíthet és segíteni szokott is, járvány-nyavalyák, éhség, háborúk, lázadások, 's magának ez inségnek pusztításai által; a' status' részéről szelídebb gyógyszerek gyanánt a' kívándorlás' könnyebbítését, és a' szegények' házasságainak meggátlását ajánlja, nem tekintvén amannak a' baj' nagyságához képest elégtelenségét, emennek pedig, mondhatni, erkölcstelenségét, kegyetlenségét, melly az emberben csak azért, mert szegény, elfojtani akarná a' természet által minden élő lénybe oltott ösztönöket. Mind a' mellett Malthusnak követője sok volt, sőt egy németországi tudós Weinhold még annyira is ment, hogy a' szegény osztálybeliek' szaporodásának akadályozására azoknak infibulatio által nemzésre alkalmatlanokká tételét hozta javaslatba; de ez embertelen és bakóhoz méltó ötlet a' tudós világban érdemlett gúnynyal fogadtatott.

Mások ellenben nem a' népszámban, hanem a' társadalmi és iparviszonyok' változásában keresték a' nyomor' növekedésének alap-okát; nevezetesen a' testületi szellemnek elenyésztében, melly ha bár visszaéléseket okozott is, még is az embereket, legalább az egy testületbe tartozókat, szorosban füzé egymáshoz, továbbá a' kézműnek gyármunkával, 's ez utóbbinál is az emberkéznek 's erőnek gépekkel fölcserélésében; végre a' concurrentia' korlátlan szabadságában, mellynél fogva a' gyártulajdonosok mintegy kényszerít-

*) An essay on the principle of population. 1806.

vék, olcsó kiállíthatás végett a' munkabért, mennyire csak lehet, lenyomni.

Kik ezen körülményeknek tulajdonítják a' pauperismus' félelmes terjedését, orvoslatát ismét különböző utakon keresik. Némellyek a' régi socialis állapotokat akarnák visszaidézni *), az eltörölt czéheket, kiváltságos testületeket, hűbéri viszonyokat helyre állítani. Nyomorú orvosok, kik szegénységet szolgaság által vélnek gyógyíthatni, az éhezőnek kenyérrel együtt bilincset és rabigát akarván adni. Egyéb-iránt ezek, úgy látszik, elfelejték, hogy nyomorúság elég volt az általok magasztalt korban is, azon körülményeket pedig, melyek azt akkor némileg enyhítették, a' gyéreb népeiséget, az egyedek' korlátoltabb vágyait és szükségait, ama' talán boldog együgyűséget, melly a' szolgaság és szegénység' terhet, jobbat nem ismerve, mint másolhatatlan sorsot, belső megnyugvással elviselte, a' régi intézvényekkel együtt vissza nem bővílhetni. Más részről a' tökélyesedett gyártási módszereket visszavinni a' kézművek' eredeti durvaságára, megsemmisíteni a' tudomány és mechanica' legszebb találmányait vandalus terv 's kivihetőségét hinni gyermeki ábránd.

Mások a' fenálló iparrendszert nem akarván bántani, sem annak a' megkezdett úton kifejlését gátolni, a' dolgozó osztály' szenvedésein philanthropicus intézetek és egyesületek által akarnak segíteni, nevezetesen az iskolák és fogházak' javítása, takarékpénztárak, mértékletességi egyesületek, országon belüli 's kívüli gyarmatosítás, szegény ápoló 's dolgoztató intézetek által. Igen üdvös, hasznos és szükséges rendszabályok ott, hol, mint például hazánkban, a' márol holnapra élők 's minden biztos jövedelemalapban szűkölködők' osztálya az összes népességnek még csekély töredékét teszi, 's hol a' szegénység többnyire nem a' keresetmódok' hiányából, hanem gondatlanság, tudatlanságból, henyeségből származik. De hol, mint Angliában 's Franciaországban a' proletariusoknak serge a' lakosoknak roppant többségét teszi, hol a' tenyere után élő munkás legjobbakarata mellett is munkát vagy épen nem, vagy olly csekély bérért talál, hogy alig elegendő táplálata, nem hogy belőle egy kis tökélt takaríthatna, mellyre jobb napok 's egy biztosb jövőd' reményét építhesse, ott illy intézkedések 's rendszabályok a' bajok' tengerében, mint néhány csepp, hatás nélkül vesznek el.

Mind ezektől tetemesen különböznek azok, kik a' pauperismus'

*) De Morogues: Du pauperisme et de le mendicité etc. 1834. Villeneuve: Économie politique chrétienne. 1834.

orvosolhatását nem csak a' fennálló iparrendszernek, hanem az egész társadalmi szerkezetnek is megváltoztatása által hiszik egyedül eszközölhetőnek. Ezek, minthogy általok a' polgári társaság gyökeres átalakítása czéloztatik, socialistáknak neveztetnek, és szinte több felekezetekre oszlanak, melyek közül, a' gyengébb árnyéklátokat mellőzve, legnevezetesebbek a' st. simonisták és a' fourieristák Franciaországban, 's az owenisták Angliában. Tanáiknak azon felforgató iránya miatt, miszerint nem csak az eddigi birtokviszonyokat megmásítani, a' házasságot 's családi életet felbontani, de még új vallást is behozni kívánnak, üldözéseknek, sok túlzó és képtelen ábrándjaik miatt, melyekbe tévelyedtek, még gyakrabban gúnynak tárgyai lettek; így történt, hogy azzal együtt, mi bennök káros vagy haszontalan, az általok kifejtett néhány helyesb és épebb eszme is félrevetett. De bármint vélekedjünk e' társadalmi rendszerek' becséről, ismerésük minden esetre érdekes már csak azért is, mert, mint Thiers helyesen mondá, századunknak kórjelei, talán előjelei egy többé vagy kevesebbé erősza- kos crisisnek, melly a' nyugati népek' beteg socialis testének gyógyulását eszközölné. Azokat tehát rövid vázolatban meg fogom ismertetni az olvasóval, bővebb értesülést keresőket Stein L. tanárnak itt alább idézett, ez évben megjelent terjedelmes és részletekben gazdag munkájára utasítván, hol együtt és philosophiai lélekkel előadva találandnak mindent, mi a' socialismus' tanaira, történetére 's legnevezetesebb embereire nézve tudásra méltó. E' mellett a' socialisticus elvek' összeállításában nagy hasznát vettem egy szinte alább idézett, névtelenül megjelent, de Listnek tulajdonított értekezésnek, melly e' rendszereknek statusgazdasági oldalaira fordítja fő figyelmét, mi hely 's idő' szüke, de még egyéb okok miatt is, nekem is szándékom *).

A' saint simonismus, mint tudva van, új vallást, új status-szerkezetet és új népgazdasági rendszert tervezett; a' két első mellőzve, csak ez utóbbit fogom fejtegetni. A' most fennálló rendszerben St. Simon' követői két gyökeres hibát látnak, és pedig lör, szerintök az emberek' henyélő és munkás osztályra szakadnak, amabba sorozzák a' földbirtokosokat és tőkepénzeseket, kik a' munkás osztály' tagjainak kölcsön adott földért vagy pénzért, azoktól mint

*) Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs von L. Stein. 1842.

Die Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft der politischen Oeconomie. Deutsche Vierteljahrsschrift. 1840. B. 3.

haszonbérlek-, napszámosok vagy gyármunkásoktól a lehető legkisebb áron lehető legtöbb munkát 's hasznót követelnek. 2or, a dolgozó osztály' szabad concurrentiájában, mi ennek kebelében szüntelen háborút támaszt; kölcsönös segedelem helyett a munkások kénytelenségéből egymást nyomván.

E két bajon három gyökeres rendszabálylyal kívánnak segíteni: 1. A' henyelő osztály' megszüntetésével az örökösödési jog és a' political kiváltságok' eltörlése által. Az örökösödést, a' fennálló szokások' kimélese' tekintetéből, csak fokként akarják eltörölni az oldalágak' kizárásával, 's az egyenes örökbeszállásnak felette nagy adóval terhelhetése; az ekképen úr nélkül maradó birtok a' status' tulajdona által lenne. A' political jogokat pedig, míg a' jelen status-szerkezet áll, kirekesztőleg a' munkás osztályra átruházni, a' saint simonisticus kormányrendszer' behozatalával azonban egy tudósokból 's művészekből álló úgy nevezett papi hierarchiában összpontosítani kívánják. A' 2d. főrendszabály a' munkásoknak tehetségeik szerinti osztályozása. E' célra szükségesnek tartatik a' gyermekeknek nyilvános együtt neveltetése. Az uralkodó papi osztályt illeti azon jog mindenkinek neveltetése alatt kitünő tehetsége szerint munkakört kijelelni; 's az arra megkívántató földbirtokot vagy tőkét, rendszerint élete' fogytáig használandót, általadni. A' javaknak e' felosztása az egész statusra elterjedő bankrendszer által volna eszközöndő. A' 3dik lényeges feltétel abban áll, hogy mindenki tehetségeihez és érdemeihez illő jutalmat nyerjen. E' célra a' papi hierarchia a' concurrentiát szabályozva, minden munkanemhez csak épen a' körülmények által szorosan megkívánt számú egyedet állít az épen szükséges tőkealappal, 's ha még is kisülne, hogy hasonló tehetség és érdem mellett a' körülmények' történetes különbsége miatt az egyik többet nyerne a' másiknál, a' felesleg-nyereség amattól elvétetnék, hogy ez utóbbinak nem fedezett szükségét pótolja. A' munkára tehetetlen vénektől a' rájuk bízva volt tőke visszavéttetik, 's helyette holtig tartó élelmet nyernek, melly a' munkásoktól keresetök' aránya szerint begyűjtött alaphól fedeztetik.

Ha nem tekintjük is e' tanoknak jogot 's erkölcsöt sértő irányát 's political veszélyességét, mi a' francia kormány általi üldöztetésökre adott alkalmat, status-gazdasági tekintetben is annyi képtelenséget foglalnak magokban, minőt férfiaktól, kik a' jelen állapot' hiányainak bírálatában olly éles elmét mutattak, orvoslati javaslataikban várni alig lehetett, kivált minthogy ők nem foltozgatni 's javíttatni, hanem az egész társaságot újra szerkeszteni készültek.

Képzeltetni-e, hogy a' tudósok 's művészek, vagy szerintők papok' hierarchiája, mellynek a' saint simonisták olly korlátlan és zsarnoki hatalmat akarnának adni az emberek és javak felett, ezzel vissza nem fogna élni? Fognának-e ezen saint simonisticus kormányzó papok olly ember feletti bölcseséggel és erénynyel bírni, hogy a' munkakör, javak 's jutalmak' arányos elosztásában tévedés vagy részrehajlás lehető sőt valószínű ne volna, 's így a' sors' vak szeszélyét a' még sokkal nehezebben eltűrhető emberszeszély és önkény ne pótolná? 'S azon elv, hogy kiki tehetségei' arányában részesüljön a' földi javakban 's jutalmakban, orvosolná-e az örökösödési törvények' igaztalanságait? Jeles tehetség nem szintűgy a' vakszerencse' ajándéka-e, mint öröklött vagyon? Igaz ugyan, hogy illy polgári szerkezet mellett, ha létesülhetését felteszszük, a' vagyonbeli aránytalanság olly nagy nem lehetne, mint a' jelen állapotban, de mi lenne a' végeredmény? Megszűnvn azon inger, melly mindenkire nézve annak tudásában fekszik, hogy gyermekeiért, vagy olyanokért, kik neki kedvesek, fáradozik, 's kiki tudván, hogy szorgalmának gyümölcse halála után idegennek, talán ellenségének fog jutni, sőt maga is öreg napjaiban hasonló élelemre tarthat számot, akár nevelte a' társaság' összes tőkéjét akár nem, ennek természetes következtése nem lehet egyéb, mint a' természetű szorgalomnak általános el-lankadása, 's az összes javaknak 's vagyonszágnak nemzedékről nemzedékre mindinkább fogyása; szóval, a' jelen részbeni nyomor helyett egyetemes elszegényülés. 'S illy eredmény' kedveért hányas-sanak fel a' polgári társaság' legfontosb talpkövei, sértessék meg a' birtok' szentsége, szakasztassanak el a' családi életnek néha olly édes kötelei; valóban nem a' kormány' üldözései oszlaták el e' felekezetet, hanem saját terveinek képtelensége döntötte a' feledék' sirjába. Zajos de rövid létezése nem hagyott más nyomot, mint általánosabb figyelmet a' socialis test' bajaira, élénkebb részvétet a' munkás osztálynak, e' felekezet' hívei által melegen és hangosan hirdetett, szenvedései és orvosoltatásuk' lehető módja iránt.

Egy időben St. Simonnal élt Franciaországban még egy más férfiú is, kinek elmélkedései hasonló célra voltak irányozva: Fourier, 's ha bár ő maga 1837ben kortársainak részvétlenségén elcsüggedve halt meg, iskolája azóta mindinkább terjed 's jeles fő-kkel szaporodik, kik mesterök' eszméit számos munkákban 's cikkek-lyekben fejtegetik, 's azt némelly salakjaitól kitisztítva, népszerűvé 's elfogadhatóvá tenni igyekeznek; ilyenek Considérant, Paget, Gatti de Gamond 's mások. Fourier is szükségesnek vélte tanait új val-

lás-philosophiára alapítani, a két nem közötti viszonyt korunk' erkölcsi fogalmait sértő módon megváltoztatni, „mert, úgy látszik — mond List idézett cikkjében — a' francia világjavítók' tervei el nem lehetnek e' bordélyszag nélkül“. Az általa használt terminologia furcsánál furcsább, szinte az érthetlenségig újszerű, néha nevetséges, mi őt, írásait 's iskoláját gyakran gúny' tárgyává tévé; mind a' mellett e' haszontalanságok és képtelenségek' halmaza alatt található néhány eszme, mellynek jövődjé lehet, 's melly magában a' socialis baj' lehető orvoslatának ép csiráját rejt. De lássuk rendszerét közelebbről, mellynek előadásában itt ott ismertetésül szerzőjének sajátságos kifejezéseit is használandom.

Azon tényből indulván ki, hogy az emberek' igen nagy többsége inséggel küzd, 's a' gyári munka' örök egyformaságában a' lelki tehetség eltompúl, az első bajon a' munkások' concurrentiájának (mi által egyik a' másiknak élelmét rabolja el a' tőkepénzesek' hasznára) megszüntetésével, 's a' nyereségnek munka, tehetség és tőke közötti arányos felosztásával, a' másikon pedig a' munka-nemnek gyakor megváltoztatásával, 's az egyedek által hajlamuk, vagy mint ő fejezi ki magát, szenvedélyes vonzalom szerinti szabad választásával akar segíteni, miért is rendszerét vonzó és szenvedélyes műiparnak (*industrie attrayente et passionnée*) nevezi. E' czélt azonban szerinte a' társadalmi élet' formáinak gyökeres megváltoztatásával érhetni el csak. A' polgári társaság' legtökélyeseb formája (nem érintvén itt az előkészítő és átmeneti állapotokat) az volna, ha az emberek, mintegy 1800 minden korú 's nemű egyedeiből álló csoportokban, mellyeket ő „*phalange*“oknak nevez, szoros, majdnem családi összeköttetésben együtt élnének 's gazdálkodnának. Minden illy phalange egy közös, roppant nagyságú phalanstére-nek nevezendő épületben laknék, mellyben különböző nagyságú szállások, közös konyha, éleltár, pincze, nagy, világos és szép munka- és gyűléstermek volnának, utcák helyett fedett és télen fűthető széles folyosók szolgálnának stb. Mindenki, jövedelme szerint, mert Fourier a' tulajdonjogot meg nem akarja szüntetni, a' szállások és ételek közt válogat. A' phalange-ok egymással baráti viszonyban állanak, 's ha a' szükség kívánja, kölcsönös segedelemre kötelezvék. Képviselő követek congressusokban közös ügyeik felett tanácskoznának, 's így lépcsőnként mindig felebb, míg végre a' „*sphaericus egység*“ nevezetű testületben az egész emberfaj képviseltetnék.

A' phalange' gazdasága következő módon üzetnék. Minden tag

vagy „harmonista“ Ingó vagy ingatlan vagyonát által engedi a községnek, de érte a befektetett tőkéhez arányos számú részvényjegyeket nyer, mellyek után kamatot húz. A ki tőkét nem bír, az legalább munkájával 's tehetségével járul a község' összes vagyonához, 's ezek után arányos osztalékhoz szinte jogot tart. A közös munka' jövedelmének felosztása következő elvek szerint történik. Mindenek előtt a phalange' minden tagjának, a munkára tehetetlen öregeknek, gyermekeknek és betegeknek is, az anyagi szükségek' minimumát, vagy is a phalanstére' harmadik osztálybeli kényelmeit nyújtani köteles. A mi e' költségek' levonása után még fennmaradna, az tizenkét egyenlő részre osztatnék, 's ezekből $\frac{5}{12}$ jutna a munkának, $\frac{4}{12}$ a tőkének és $\frac{3}{12}$ az elmetehetségnek, mi aztán ismét az egyes tagok közt részvényeik és az általok teljesített munka' arányában felosztatnék.

A munka' nemét minden tag hajlama vagy, mint Fourier mondja, „szenvedélye“ szerint választhatja. Az egyenlő munkát végzők együtt dolgoznak, 's úgy nevezett „szenvedélyes csoportot“ (groupe passionnée) képeznek, 's több foglalatosságú csoport egy „szenvedélyes sort“ (série passionnée). Hogy pedig a' mindig egyfélélt-dolgozás az embert lelketlen géppé ne tegye, minden két órában munkát cserélve egy csoportból átmehetni egy másikba. Minden csoport magának munkát intéző vezért választ, de csupán magának, mert ez, egy másik csoportba általmenve, ott talán utolsó lehet. E' csoportok végeznek minden munkát házban, kertben és mezőn, konyhában, istállóban, és a' kézművek' termeiben. A' munka minden gondolható és lehető módon könnyíttetnék, a' mezőkön dolgozók roppant sátorok és ernyők által az égető nap ellen védetnének, nagyobb távolságokra kényelmes kocsikon mennének, minden munkanemnek megfelelő 's azt könnyítő öltözetek készíttetnének stb.

Nagyszerű vállalatoknál, több phalanstérek egyesülve, roppant industrialis hadsereget állíthatnának ki, akár egy millió iparvitézből állót. Illy sereggel Fourier szerint a' Sahara' homoktengerét és Siberia' jeges vidékeit paradicsommá lehetne varázsolni, 's még sok egyéb általa felhozott mesés nagy dolgokat véghez vinni.

A' munkanem' választása mindenkinek szabad akaratára hagyatván, hogy a' kellemetlen és undorító foglalatosságokra is legyenek önkényt ajánlkozók, ezekért igen nagy jutalom járna, a' kellemesekért pedig, mellyek úgy is magokban hordják a' jutalmat, igen csekély. A' trágyahordozók vagy canalis-tisztogatók tehát sokkal jobban

jutalmaztatnának mint p. o. a' fesztészek, szobrászok. Ha mind a' mellett nem találkoznának illy visszataszító munkára egyének, fiatal emberekből, 9—15 évesekből úgy nevezett: „elszánt dandárt“ javasol Fourier alakíttatni. Az ebbe lépésre pedig az ifjakat kitüntetések 's ezek által ébresztendő hiúság és lelkesedés útján hiszi édesgethetőknek, ezen felül e' dandárnak buzdításul még azon jogot is akarná adni, hogy a' közjövedelemnek egy nyolczad részével köz-czélokra szabadon rendelkezessék.

Illy gazdálkodási rendszertől Fourier, mind a' termeszto' erő' növesztése, mind a' költség' fogyasztása' tekintetéből olly sikert vár, hogy az illy phalangeba helyezett tőkéknek száztól ötvenet ígér kamatúl. Úgy szinte az emberek is természeti hajlamuk szerinti foglalatосkodásuk, czélszerű életmód, egészséges tápszerek 's lakás mellett, testi és lelki erőben gyarapodnának, 's életök hárommannyi idő-re terjedne.

Fourier csaknem egész élete' folytában hiában iparkodott a' kormánytól vagy magányosoktól módot szerezni egy próba-phalanstérenek felállítására. Nem is csodálhatni, ha tekintetbe vesszük itt is említett kalandozásait a' képzeletnek már szinte hagymázzal határos tartományaiban, ama' több mint költészeti álmokat rendszerének eredményeiről, mellyek közül hely' szűke miatt itt csak néhányat 's nem is a' legképtelenebbeket hordtam fel. De az illy egyes, elszigetelt próbának bármi fényes sikere is még nem bizonyíthatta volna be jóságát 's kivihetőségét az egész rendszernek, melly magát a' polgári társaságot, sőt az egész emberi fajt illy kaszányaélet' rá-májába akarná szorítani. Mind a' mellett igaza van Blanquinak *), midőn erkölcstelenségnek mondja e' férfúinak 's eszméinek kigúnyolását 's nevetségessé tételét, mert őt a' legtisztább emberszeretet lelkesíté, 's mert számos ábrándjai, féktelen képzeletének e' fattyú szüleményei közt nagyszerű eszmékre is akadunk, mellyek genialis ész' szüleményei. Munkáiban közgazdasági elveket találunk, melyek ha tovább kifejtetnének, 's a' fennálló társasági viszonyokhoz alkalmaztatva, nem azokat felforgatva, életbe lépetnének, korszakot alkothatnak az emberiség és ipar' történeteiben. Illyenek főképen a' következők:

Először azon elv, melly szerint az ipar' gyümölcseiből a' munkást is egy arányos rész illesse. Most azon országokban, hol a' kéz-

*) Histoire de l' Économie politique etc. par Adolphe Blanqui aîné, 1837. 2. Vol.

műveket nagy részben gyárak pótolják, a' gyártulajdonosok egyetértő nyereségvágya, és a' munkásoknak egymást lenyomó, inségparancsolta concurrentiája azon eredményt szüli, hogy ezek a' lehető legkisebb bért nyerik, habár munkájok után a' gyáros milliókkal gazdagodnék is. A' munkás ekképen nem takaríthatván meg egy kis tőkét, melyre idővel magának 's családjának önálló létezését alapíthatná, örök függésben marad urától; függésben, mely rá nézve nem kevésbbé sanyarító a' középkor' hűbéri viszonyainál, kivált mert saját eszméi mások 's mert a' törvény neki igényt ad szabadságra, melytől csak a' szegénység tiltja el. De még ha valamely iparág, p. o. a' vámviszonyok' változása, a' külföld' concurrentiája miatt csökken, mi a' következés? A' gyáros kedvezőbb időkben nyert millióit visszavonja, 's munkásai kenyértelenek, az éhség és kétségbeesés' martalékai. E' bajon némileg segít azon fentérintett elv, mely a' munkásnak jogot ad nem csak az ura' önkénye által neki oda vetett bérhez, hanem a' munkája utáni nyereség' arányos osztalékához is, 's ez elv' helyességét már elismerték Fourier' rendszerét egyébként kárhóztató német közgazdasági írók is, mint Bülow*), List 's mások.

De ezen elv magában még nem elég az ohajtott cél' elérésére, 's kiegészítője a' szinte Fourier' rendszerében fekvő, de általa a' túlságig vitt, társulási eszme. Hogy ez úton, aránylag csekély áldozattal, milly nagy dolgokat vihetni ki, már hazánkban is kezdjük tapasztalni, de eddig, valamint nálunk úgy máshol is, egyesületek csak egyes kitűzött célok végett alakultak, 's még eddig sehol nem az élet' mindennemű szükségeinek olcsóbb beszerzésére, sem bizonyos iparágnak a' szegényebb osztály' részéről is kisebb erők' egyesülése által nagyban üzésére. Mind e' két úton pedig kedvező eredményt lehetne várni. Mi az elsőt illeti, csak azt akarom röviden érinteni, hogy több családoknak közös háztartása, főzésben, mosásban 's egyebekben mennyi költség- és munkakiméléssel történhetnék, 's hogy a' szükséges bevásárlások mennyivel olcsóbban eszközölhetők nagyban, mint kicsinyben. Az iparcélokra egyesülés pedig a' munkás osztályra nézve még fontosabb, mert föltevéen, hogy a' munkás magának takarékoság által egy kis tőkét szerez, ő azért olly országban, hol nagyszerű gyárak léteznek, független állásra még sem tehetne szert. Kis tőkével gyárápületet nem emelhetni, gépeket nem vehetni, az legfelebb kézműiparra használható, ez pedig

*) Der Pauperismns. Deutsche Vierteljahrsschrift. 1838. B. I.

gyáriparral ki nem állja a versenyt. Ehhez még az is járul, hogy kézműhöz több oldalú ügyesség kívántatik, melyet gyármunkás a lehető legszűkebb körre szorított gépszerű munkája mellett magának nem szerezhett. Tudjuk, hogy már Smith Ádám^{*)} idejében egy gombostű még elkészült tizenhét kézen ment keresztül, azóta pedig a munka felosztása mennyit haladt még a gyárakban! Így a törvény által fenn hirdetett szabad concurrentia mellett, tényleg még is a nagy tőkepenzesek monopoliuma áll fenn. Ezekkel csak egyesülés által küzdhetnének meg némi siker reményével egy kis tőkepenzt megtakarított szabad munkások, nagyszerű gyárakat állítván fel, melyeknek ők magok volnának tulajdonosai és munkásai. Ezen, már szinte mások által felfogott eszmének csirája pedig szinte Fourier munkáiban találhatók, ha bár sok képtelen és lázas ábrándok közé temetve.

Köszönetet érdemel Fourier még azért is, hogy a közgazdasági írók által Smith Ádám után fenn hirdetett s végtelenbe üzeni javasolt munkafelosztás káros oldalait is kiűnteté. Ha az emberek roppant többségében, az egész munkás osztály tagjaiban egyebet nem látunk vak eszközöknél, melyeknek egyedüli célja a boldogabb osztályok kényelmeit és szeszélyeit minél olcsóbban és bővebben kielégíteni, úgy igen is ez volt a lehető legbölcsebb ötlet és találmány, de ha a szegény munkásban is embert, lélekkel s észszel bíró lényt tisztelünk, lehetetlen ezen túlságig vitt elvet nem kárhoztatnunk, mely őt örök egyformaságával elbutító s lélekölő foglalatosságra szorítva, egy gyári gép lelketlen kerekévé alacsonyítja s önálló keresetre képtelenné teszi. Megengedem, hogy az időkimélest eszközölvén, s ez által a kiállító erőt mintegy szaporítván, a nemzeti gazdagságot neveli, de teljes meggyőződésemmel, ezt pedig a socialisták iratainak köszönöm, hogy a nemzetek boldogságát s valódi nagyságát nem a kincsek s élvesszerek felhalmozott tömegében, hanem ezeknek, korán sem egyenlő, mert ez buta álom, hanem arányos és méltányos elosztásában kell keresni.

De ezen elvek, melyekről azt mondom, hogy magokban egy jobb jövőre magvát rejtik, Fourier rendszerében korán sincsenek kellőleg kifejtve, sőt tenger képtelenséggel levén föleresztve, ettől csak nehezen elválaszthatók, s így a fourierismus mostani alakjában kitűzött céljának, véleményem szerint, színtollal kevésse felel meg, mint a saint simonismus.

^{*)} L. Nature and causes of the wealth of nations. B. I. Ch. I.

Akaratom ellen hosszas voltam Fourier' rendszerének bírálataban, befejezésül tehát csak röviden fogom még Owen' tanait ismertetni. Ő is a' vallás, a' társasági szerkezet, 's a' birtokviszonyok' megváltoztatását tartja első szükségnek. Itt rendszerének első két része mellőztetvén, csak az utóbbiakat illető tervei említendők. Mellékesen csak azt kívánom érinteni, hogy az általa javasolt polgári szerkezet az embereknek beszámítástóli mentségén volna alapítandó; tehát jutalom és büntetés' teljes mellőzésével. Közgazdasági tanai pedig a' következők. Személyes birtok szerinte nem léteznék, hanem minden községnek egy pár ezerre menő tagjai közös birtokukat egyesült erővel közös haszonra mivelnék. Tökéletes egyenlőség és közösség levén alapja az általa tervezett társaságnak, pénzről, mint az egyedi tulajdon' képviselőjéről, szó sem lehet. A' község mindenkit a' szükségeseikkel ellát; maga üz többféle gazdasági 's iparágokat, mind saját szükségének kielégítésére, mind más községekkel csere végett. A' különféle foglalatosságok a' tagok közt koruk szerint volnának felosztandók. A' 15ödik évig tart a' nevelés; a' 15—25 évesek kézmunkára kötelesek; a' 25—30 esztendősek a' községi vagyont őrzik 's kezelik; a' 30—40 éveseket illeti a' községi ügyek és munkák' igazgatása, 's az ezeknél korosabbakat a' külön községek közötti viszonyok' elintézése. Család Owen' társaságában nem létezik, az a' községben elvész.

E' rendszerről megjegyzendő, hogy életbe hozására már néhány, de sikertelen próba tétetett. Való ugyan, hogy New-Lanark, Owen' személyes igazgatása alatt, szép virágzásra jutott, de ez nem egyéb czélszerűen rendezett 's több iparágakat üző munkás gyarmatnál, mellybe ő socialisticus rendszerét egész kiterjedésében be nem hozta. Más kísérletek azonban New-Harmonyban 's Orbistonban egészen felsültek.

Nem akarom az owenismus' ellenében hosszasan ismételni, mi már a' saint simonismus ellen mondatott, hogy a' személyes birtok' megszüntetése az egyedek' iparkodását és szorgalmát előli, ha csak azt nem hiszszük, hogy azok illy társasági szerkezet mellett kivetköznének minden gyarlóságból, önzésből, szenvedélyekből, szóval emberi természetökből. A' család' felbontása és a' nők' közössége ellen pedig kár szót is vesztegetni. Owen' tanainak ezen tévelyei közösek a' francia socialistákéival, de különös sajátja még azon ferde nézet, mi szerint a' foglalatosságok' nemei az egyének' kora szerint volnának felosztandók, holott mindennapi tapasztalás bizonyítja,

milly kevésbé szolgálhat az mértékéül az emberek' akár lelki, akár testi tehetségeinek.

Az itt előadottak' csüggesztő eredménye, hogy az általam e' czikk' elején említett fontos socialis problema annyi gondolkodó fő' elmélkedéseinek 's annyi emberbarát' lelkesedésének daczára még eddig megoldatlan; e' sorok' írója nem olly vakmerő, hogy rajta csekély erejét megkísértse, csak a' feladat' fontosságáról kívánt jelesebb tehetségű honfitársaihoz néhány intő 's figyelmeztető szót intézni, hogy a' közelebb érdekű political kérdések mellett 's azoknak eldöntésében szemmel tartsák e' socialis kérdést is, 's koronkénti fejlődését, melly elébb utóbb, habár, kívált nálunk, talán még nem olly hamar, amazokat is elnyelendi. Ezt annál inkább látja helyén és idején, mert, véleménye szerint, e' kérdésnek elméleti úton megfejtése, ha valahol, ott lehetséges, hol azt, mint, hála az égnek, nálunk, nem zavarva a' felizgatott szenvedélyek, és vagy sürgetve követelő vagy már közelről fenyegetett érdekek' zajától, még a' tudomány' komoly nyugalomával lehet megvitatni.

LUKÁCS MÓRICZ.